

*Muris Bajramović, profesor bosanskog jezika i književnosti*

## **INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE I INTERKULTURALNA INTERPRETACIJA**

### ***Abstrakt***

*Interkulturalno obrazovanje danas u multikulturalnoj Evropi postaje nužnost u procesu edukacije mladih i upućivanja na razlike u društvu u kojem žive. Ovakava vrsta obrazovanja bi trebala da se primjenjuje i u Bosni. U tom slučaju govorimo o posebnom metodu u obrazovanju - interkulturalnom metodu. Ovaj metod se može primjenjivati, manje ili više, u svim nastavnim predmetima, a posebno u umjetničkim predmetima, kao što je književnost. Tada se govori o interkulturalnoj interpretaciji u književnosti. Za primjer je navedena interpretacija Dr. Zvonke Kovača, mada je primjenljiva na mnogim književnim djelima. Što bi nastavnici, suočeni sa kulturalnim problemima mogli iskoristiti u procesu obrazovanja.*

*«Otkrivanje drugih je otkrivanje odnosa, a ne prepreka»*

Claude Lévi-Strauss

Svijest o tome da granice evropskih kultura nisu više stabilne već uveliko propusne, kasnila je mnogo za procesom razbijanja monolitnih kultura. Interaktivni (su)odnos između naroda nužno je unosio sveopće promjene u načinu življenja i opstojanja, što se u krajnjoj mjeri odrazilo kao kriza identiteta, jer identiteti jednostrano temeljeni samo na etničkoj skupini, naciji ili vjeri nisu mogli biti dostatni nasuprot univerzalnim vrijednostima. Vijeće Evrope je postalo svjesno promjena, pa je pokrenulo Vijeće za kulturnu saradnju, koje će, sa niz evropskih zemalja ( prema mom saznanju Bosna i Hercegovina nije još uvijek uključena u rad ovog Vijeća) pokrenuti obrazovne

programe, koje će probleme razlike, identiteta<sup>1</sup>, pokušati riješiti/riješavati i na polju obrazovanja i odgoja. Da bi buduće osobe (ličnosti) mogle samostalno i odgovorno djelovati, Vijeće za kulturnu saradnju je predložilo novi način obrazovanja i odgoja koji bi otvorio vrata svima onima koji su u okvirima monolitne kulture okrenuli leđa Drugom i, naravno, da bi ukazali i na to Drugo, i dali mu šansu da iskaže i prikaže svoju kulturu, jezik, naciju, vjeru itd. Takvo jedno obrazovanje nazvalo se interkulturalno, i takav način odgoja i obrazovanja se pokazao kao nužan svugdje gdje na jednom prostoru egzistira više kultura naporedno, kao što je to slučaj i u Bosni i Hercegovini, ili gdje unutar dominantne kulture dolazi do uplitanja drugih, nazovimo ih uslovno manjinskim kulturama, npr. u zapadnoevropskim zemljama. Interkulturalni metod je konkretno primjenljiv u mnogim nastavnim predmetima, a pogotovu u književnosti i umjetnosti općenito, jer dijalog razbija međusobne razlike i vodi ka razumijevanju drugog, što se ovim metodom i ističe. Smatram da bi jedan takav dijalog na širem planu umjetnosti mogao započeti i u Bosni, konkretno u školskim klupama, pogotovu stoga što su stvorene zajedničke jezgre u proučavanju kultur(a)e.

Pokušat ću da u ovom radu dam jedan uvod u interkulturalno obrazovanje, sa akcentom na književnost, konkretnije na interkulturalnu interpretaciju u književnosti.

Ukratko, šta bi to bio cilj interkulturalnog obrazovanja?<sup>2</sup> Kakvo je to obrazovanje i koje će osobine razvijati učenici, odgajajući se na ovaj način? Temeljna pitanja interkulturalnog obrazovanja svode se na slijedeće: da li je «svrha obrazovanja u svakom pojedincu razviti obilježja koja će ga učiniti sličnim drugima (...)»<sup>3</sup> Ili se teži da se pojedinac prilagodi drugima i uključi u kulturne procese koji se odvijaju oko njega? I na kraju

---

<sup>1</sup> Probleme identiteta treba razmatrati u najširem smislu. Identitet nije samo ono **ko** smo mi, već i šire, kakvi smo, gdje živimo, s kim se družimo, šta jedemo i kome i kako se molimo. Identitet je postao mreža odnosa i niz manjih identitarnih elemenata.

<sup>2</sup> Zapravo su u upotrebi dva naziva- interkulturalno i interkulturalno. Iako se oba naziva paralelno upotrebljavaju, ipak ukazujemo na razliku: *interkulturalno* uključuje i interdisciplinarno, kao svijest o različitim slojevima kulture, a *interkulturalno* se odnosi na uže naučne pojmove, konkretno na primjere književne interkulturalnosti.

<sup>3</sup> Antonio Perotti: *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb, 1995.,12.

najzanimljivije pitanje na koje direktno u našoj bosanskoj pojavnosti možemo referirati: «Je li obrazovanje proces koji osigurava pravo na postojanje i izražavanje vlastitih obilježja?»<sup>4</sup>

Na sve prisutnije zapadnoevropske postmoderne misli i mi ovdje reagujemo kako znamo i umijemo, a to se odražava i na školstvo. U informatičkom dobu u kojem živimo sve ima tendenciju postojanja u globalnom smislu, a u tom globalitetu ne može se bez lokalnog (otud i ona - «Misli globalno, djeluj lokalno»), i upravo u tom globalnom otkrivanju svijeta velika pažnja se usmjeruje i na lokalno, pa razne lokalne kulture dolaze do izražaja, što će možda pokrenuti procese uočavanja razlike i shodno tome pitanja odnosa sa Drugim, koji se iznenada pojavio. Cilj interkulturalnog obrazovanja jeste razbijanje tih razlika, i upoznavanje sa drugim, njegovom kulturom, jezikom, načinima življenja itd. Tako se potiče međusobno razumijevanje i kroz drugost se potvrđuje i vlastiti identitet. Zanimljiv je program koji je stvoren za vrijeme «Evropske godine protiv rasizma» (1997) kojem je cilj ukidanje rasističkih misli i upoznavanje sa manjinskim narodima u Evropi (doseljenici, Romi, i sl.). Naime, jedan od projekata koji se učinio jako zanimljivim jeste i web stranica [www.britkid.org](http://www.britkid.org) na kojoj se nalazi devet imaginarnih likova, koje možete upoznati tako što ćete u Britchesteru, virtualnom gradu, prošetati i upoznati se likovima, i to od načina odijevanja, jezika, jela, vjere i njenog prakticiranja (upravo se ovdje mogu presijecati brojne nepoznanice o drugom i one mogu proizvesti predrasude), pa sve do njihovog slobodnog vremena. Bilo bi dobro kada bi se i u Bosni i Hercegovini stvorila slična web stranica kako bi se mladi ljudi rješavali raznih predrasuda.

Problem koji se odmah nameće u proučavanju pitanja interkulturalnosti je slijedeći: da li tako lahko možemo prijeći na novi način obrazovanja ako uzmemo u obzir slijedeći citat André Thévenina koji kaže:» Od početaka naših nacionalnih društava školi je kao «laičkoj crkvi» cilj bio uključiti svu djecu u nacionalno društvo, tako da proizvodi nacionalnog obrazovanja izgledaju kao da potječu iz iste zajednice (s osobitom koncepcijom povijesti, zemljopisa, jezika i kulture, te hijerarhijskim ustrojem činjenica i

---

<sup>4</sup> Ibidem, 12.

konceptija, a time i psihologije i etike...».<sup>5</sup> Naravno mogli bismo , umjesto nacionalnog ubaciti ideološkog, ali je u krajnjoj mjeri rezultat takvog poučavanja isti i različit od interkulturalnog. «Globalna pokretljivost, prijenos podataka i komunikacija (...) razbili su jedinstvo kulture i teritorija, te jezika i teritorija, a nametnuli su nov odnos između jus educationis, jus sanguinis i jus soli - odnos koji tradicionalna škola više ne zna prenijeti učenicima».<sup>6</sup> I nije nam teško uvidjeti problem koji nam se u multikulturalnom bh. društvu nameće.

«Bez obzira na burne smjene političkih režima i ideoloških sustava, kultura i kulturni život nezaustavljivo se demokratiziraju i diversificiraju, religijski/konfesionalni identitet prestaje biti dominantnim obilježjem pojedinca i zajednica, te se u tom dugom razdoblju od stotinu i trideset godina i u Bosni i Hercegovini stvaraju temelji građanske kulture i umjetnosti (književnosti, svi likovni izrazi, kazalište, film...) u kojoj elementi etničko-tradicijske pluralnosti ne funkcioniraju ekskluzivno i izolativno, nego transgresivno, kao **momenti uzajamnog obogaćivanja** (kurziv M.B.)»<sup>7</sup> Bilo bi ovdje suvišno razmatrati multikulturalnost Bosne kroz stoljeća. Još od samih početaka Bosna kao država ima osobenosti multikulturalnosti. Ovdje i sada mi te razlike živimo, iako ih ponekada nismo ni svjesni. Zato je uvijek dobro ukazati na momente uzajamnog obogaćivanja.

No, kako ove momente uzajamnog obogaćivanja prepoznati i prenijeti mladim naraštajima? Upravo interkulturalno, zapravo interkulturalnom interpretacijom, da se razlike nastale u društvu (a konkretnije-književnosti) prepoznaju i da se analiziraju.

U procesu socijalizacije škola ima bitnu ulogu. Jedan od načina lakšeg procesa socijalizacije je otkrivanje suodnosa uočljivih i u književnom djelu. U interkulturalnom okružju sušti prijenos znanja nije dovoljan. Dijete mora uočavati sličnosti i razlike. Najbolji način da se to učini jeste da se otvori komunikativni put sa drugim, a to se može postići i putem proučavanja književnog djela drugog naroda, skupine, nacije,

---

<sup>5</sup> Thévenin, A.: *Enseigner les différences: La pédagogie des cultures étrangères*, Paris, Etudes Vivantes, 1980.

<sup>6</sup> Antonio Perotti: navedeno djelo, 17.

<sup>7</sup> Ivan Lovrenović, *Razoreni identiteti i mutirajuća multikulturalnost (intervju)*, Zarez, V/116, Zagreb, 2003; 24.

vjere, ili druge jezičke skupine, sa kojim se dijeli geopolitički prostor. Proučavanje odnosa u interkulturalnoj interpretaciji jeste proučavanje i svoje i tuđe kulture, odnosno, to je «proučavanje svoga iz perspektive drugoga i, kao i drugoga iz perspektive vlastitoga.»<sup>8</sup>

Intencionalni susret kultura, kojem je izložen i nastavnik i učenik zahtijeva novi pristup u tumačenju književnosti i kulture. Razumijevanje književnosti, a time i drugih kultura jeste u razumijevanju i formuliranju razlika, odnosno razbijanju razlika u liotarovskom smislu.<sup>9</sup> S druge strane ako razmotrimo Derridino definisanje razlike, kao različitih odnosa elemenata, gdje značenje teksta nije jednostavno dato, već je uvijek proizvedeno u procesu uspostavljanja razlike, onda ne možemo zaobići interkulturalni metod u proučavanju književnosti ili interkulturalnu interpretaciju.

Pri tome se usmjeravamo na uspostavljanje dijaloga, jer se razlika dijalogom razbija. «Usmjerit ćemo se prema dijalogu, zapravo polilogu, ukrštanju perspektiva, respektirajući razlike u kulturnohistorijskom i književnopovijesnom predznanju (...) i prema koncepciji kontinuiteta vlastite povijesti, odnosno svijesti o vlastitom kulturnom identitetu.»<sup>10</sup> Izvantekstovne činjenice, kako to navodi Zvonko Kovač,<sup>11</sup> su jako bitne u razumijevanju tih suodnosa unutar kultura.<sup>12</sup> One uveliko ovise i od obrazovanja pojedinca, od formiranja njegovog kulturološkog koda. Ukratko, nastavnici su ti koji u interkulturalnom obrazovanju doprinose pravilnom uočavanju razlika, uočavanju različitosti i izgradnje vlastitog identiteta, a i vlastitog kulturološkog koda, ali ne na račun tuđeg.

«Koncepcija međuknjiževne zajednice kao konkretizacije zakonitosti svjetske književnosti Dionyza Đurišina, usmjerena na

---

<sup>8</sup> Zvonko Kovač: *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001., 125.

<sup>9</sup> Prema njemu nesvodiva razlika ili raskol jeste rasprava između dvije strane koja ne bi mogla da se pravedno razriješi, pošto nedostaje pravilo rasuđivanja primjenjivo na obje argumentacije. To što je jedna argumentacija legitimna ne znači da druga nije»- pojam razlike u: Miško Šuvaković: *Potmoderna u 73 pojma*, Narodna knjiga, Beograd, 1995.

<sup>10</sup> Ditrich Krusche: *Razlike u čitanju*, Kultura, 82-83, Beograd, 1988.

<sup>11</sup> Zvonko Kovač: *Interpretacijski kontekst*, ICR, Rijeka, 1987, 121.

<sup>12</sup> Značenje koje taj pojam ima u antropologiji se uvijek odnosi na skupinu ili narod.

identifikaciju kulturnoga i književnoga suživota u regiji ili državi bez obzira na pretjerano različite odrednice njihova konstituiranja, opisom njihova funkcioniranja nudi prihvatljive kriterije ne samo za istraživanje «povijesne dinamike međuknjiževne zajednice kao cjeline» nego kao i prihvatljiv»vanjski razlog», konkretiziran prostor, za primjenu teorijskih zasada interkulture povijesti književnosti»<sup>13</sup>

Na polju književnosti uočavanje razlike se vrši putem interkulturalne interpretacije.<sup>14</sup> Interkulturalna interpretacija će, vremenom ,voditi ka formiranju interkulture/interkulturalne povijesti književnosti, koja će se «odlijepiti» od proučavanja samo nacionalnih književnosti, a u krajnjoj liniji će unaprijediti međuljudske odnose, uspostavljanju identiteta, a i «identitet interkulturalne situacije, interkulture povijesti književnosti» kako to navodi Kovač.<sup>15</sup>

Primjere za inetrkulturalnu interakciju u Bosni i Hercegovini bi bilo suviše navoditi. Bosna bi mogla biti paradigma za interkulturalnu interpretaciju i obrazovanje. To su odnosi između različitih naroda i narodnosti, njihovih kultura, pa i šire, historijski gledano, odnosi sa drugim kulturama Istoka i Zapada.

Nastavnici bi trebali na te razlike upućivati, pogotovu u nastavi tzv. nacionalnih predmeta. Na taj način će se mnogi problemi (raz)riješiti.

Susrete različitosti su veoma prisutni i uočljivi u književnosti, a konkertizaciju i viđenje Drugog (ili međusobnih odnosa) možemo čitati u djelima Ive Andrića, Muse Ćazima Ćatića, ili autora koji su na bilo koji način u svojim životima ili djelu (konkretnije i bolje: tekstu) izrazili bilo koju vrstu bipolariteta. O interkulturalnosti Andrićeve proze pisao je Zvonko Kovač<sup>16</sup>, a postoji niz tema, koje bi se komparativnim metodom mogle lijepo uočiti i obrazložiti. No svjedoci smo da u historiji književnosti ima drukčijih primjera, koji su, najuočljiviji u književnosti nastaloj u doba Austro-Ugarske vladavine.

---

<sup>13</sup>Zvonko Kovač: navedno djelo, 115.

<sup>14</sup> Konkretni primjer Kovačeve interkulture interpretacije dostupan je i na Internetu: [http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202002/Kovac\\_2-predavanje.htm](http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202002/Kovac_2-predavanje.htm)

<sup>15</sup>Zvonko Kovač: navedeno djelo , 122.

<sup>16</sup> Ibidem, Andrićeva eksplicitna semiotika, 185-215.

Kulturi i kulturnom djelovanju treba priskrbiti optimalne granice, to jest jedno slobodoumlje koje bi se iskazivalo u poštivanju i razumijevanju Drugog, uz ulazak u kulturni dijalog sa Drugim, ali bez gubljenja vlastitog identiteta, (već naprotiv njegovog oformljenja ili pronalaska). Dosta je djela koja bi se mogla proučiti u interkulturalnom metodu. Takav način obrazovanja je već prisutan u Evropi, a uskoro će biti nužan i u Bosni, zapravo svugdje gdje se na malom prostoru susreće više kultura.

### Izvori i literatura

1. Beker, Miroslav: *Suvremene književne teorije*, SNL, Zagreb, 1986.
2. Beker, Miroslav: *Uvod u komparativnu književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Biti, V.: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb, 1997.
4. Eagleton, T.: *Književna teorija*, Zagreb, 1987.
5. Kovač, Zvonko: *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001.
6. Perotti, Antonio: *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb
7. Šuvaković, Miško: *Potmoderna u 73 pojma*, Narodna knjiga, Beograd, 1995.
8. [http://www.see-educoop.net/education\\_in/pdf/your\\_chance\\_ask\\_den\\_fut-oth-hrv-t02.pdf](http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/your_chance_ask_den_fut-oth-hrv-t02.pdf)
9. [http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202002/Kovac\\_2-predavanje.htm](http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/GraLiS%202002/Kovac_2-predavanje.htm)

## INTERCULTURAL EDUCATION AND INTERCULTURAL LITERAL INTERPRETATION

### Summary

Intercultural education, first mentioned in multicultural Europe has very important method in education of young people. It highlights the differences of society we live in. Such kind of education should be thought in Bosnia. There is huge variety of application of intercultural method in education, especially in art, or art subjects. This work writes about literature, or to specify intercultural interpretation of art work. Intercultural interpretation of Dr. Zvonko Kovač was taken as an example of this kind of work. Intercultural method can be used, in literature, as well as in a any other subject, which face the problems of modern society with many cultures in it.